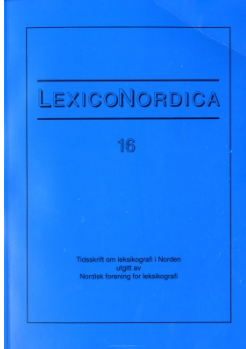

LexicoNordica

Forfatter:	Henrik Nikula [WSOY:s Stora Ordbok Tyska-Finska]	
Anmeldt værk:	<i>Saksa-suomi-suursanakirja/Großwörterbuch Deutsch-Finnisch.</i> Huvudredaktör Jarmo Korhonen, redaktör Briitta Korhonen, arbetsgrupp Henning Bergenholtz, Joachim Böger, Helmut Diekmann, Jouni Heikkinen, Irmeli Helin, Irma Hyvärinen, Tuulikki Markus, Kaija Menger, Udo Miebs, Anna Rissanen, Olli Salminen. Helsinki: Werner Söderström 2008 [1833 sidor, ISBN 978-951-0-22424-3]	
Kilde:	LexicoNordica 16, 2009, s. 351-358	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Henrik Nikula

WSOY:s Stora Ordbok Tyska-Finska

Saksa-suomi-suursanakirja/Großwörterbuch Deutsch-Finnisch. Huvudredaktör Jarmo Korhonen, redaktör Briitta Korhonen, arbetsgrupp Henning Bergenholtz, Joachim Böger, Helmut Diekmann, Jouni Heikkinen, Irmeli Helin, Irma Hyvärinen, Tuulikki Markus, Kaija Menger, Udo Miebs, Anna Rissanen, Olli Salminen. Helsinki: Werner Söderström 2008 [1833 sidor, ISBN 978-951-0-22424-3]

Allmänt

Om man utgår från att en storordbok, ”suursanakirja”, är en ordbok med minst 60 000 uppslagsord, så är den nya ordboken *Saksa-suomi-suursanakirja/Großwörterbuch Deutsch-Finnisch* med sina 200 000 uppslagsord, exempel, idiom och talesätt den fjärde finsk-tyska storordboken konstaterar ordbokens huvudredaktör professor Jarmo Korhonen. Den första var B.F. Godenhjelms *Saksalais-Suomalainen sanakirja* 1873. Följande finsk-tyska storordbok publicerades 1918 av A. Rankka och Walter O. Renkonen (Streng). Den tredje i ordningen blev Lauri Hirvensalos omfattande *Saksalais-suomalainen sanakirja* som publicerades 1963. Den har med endast smärre korrigeringar varit i användning ända fram till nu (s. 7). Trots att det sedan början av 1990-talet också utgivits tre andra medelstora tysk-finska ordböcker är det framför allt med tanke på ordförrådets snabba utveckling synnerligen välkommet att en ny storordbok sett dagens ljus.

Projektplaneringen inleddes i mitten av 1990-talet. Ett viktigt mål var att det praktiska ordboksarbetet skulle stå på stadig teoretisk grund. För att tillgodose detta krav startades bl.a. ett internationellt förankrat lexikografiprojekt som framför allt skulle utveckla den teoretiska basen för den finsk-tyska lexikografin på ett sådant sätt att det i framtiden skulle vara möjligt att framställa pålitligare allmänna ordböcker liksom också specialordböcker som i högre grad än nu tar i beaktande användarens behov och förväntningar. Ett mycket viktigt mål var också att sammanföra teoretiker med det praktiska lexikografarbetets representanter. I sitt förord till ordboken anger Korhonen (s. 8f.) vidare att ordbokens främsta syfte är att tjäna som hjälpmedel såväl för förståelsen av

tyskspråkiga texter som vid översättning av tyska texter till finska. Den primära målgruppen utgörs sålunda av finskspråkiga användare såsom översättare, tolkar, lärare, studerande, forskare och andra som intresserar sig för tyska. Därutöver ska ordboken också kunna vara till hjälp vid inläring av tyska och vid produktion av tyskspråkiga texter, varför beskrivningen av de enskilda orden och deras användning är detaljerad. Ordboken ska också kunna vara till nytta för tyskspråkiga användare, t.ex. vid översättning, även om användbarheten här av praktiska skäl är begränsad. I detta sammanhang kan noteras att förordet och även användaranvisningarna är skrivna såväl på finska som, i något knappare utförande, på tyska.

Ordbokens allmänna uppbyggnad

Utöver förordet med förteckning över arbetsgruppens medlemmar och deras bidrag innehåller ordboken en inledande del på 134 sidor (s. 21–154). Denna del inleds med en tämligen omfattande litteraturförteckning omfattande följande litteratur (s. 21–30): 1. Allmänna tyska ordböcker, 2. Tyskspråkiga specialordböcker, 3. Finska ordböcker, 4. Finska specialordböcker, 5. Allmänna tvåspråkiga ordböcker (utöver finska-tyska även engelska-tyska, engelska-finska, svenska-finska, tyska-svenska) och 6. Två- och flerspråkiga specialordböcker. Vidare finns en förteckning över källor av olika slag (s. 29 f). Sedan följer ett kapitel som på ett kortfattat och pedagogiskt välgenomtänkt sätt behandlar det tyska språket och dess historia, ”Saksan kielestä ja sen historiasta” (s. 31–43). Därefter följer ett kapitel om den tyska rättskrivningsreformen som genomfördes under tillkomsten av ordboken, vilket inte gjorde uppgiften lättare för redaktörerna och författarna (s. 44–52). Följande kapitel (s. 53–60) behandlar tyskans uttal. Efter detta följer en kortfattad tysk grammatik som på ett mycket välstrukturerat sätt tar upp de väsentligaste momenten i grammatiken (s. 61–95). Den allmänna delen avslutas av ett sakregister (s. 96–98), en förteckning över de oregelbundna verbena och deras böjning (s. 99–107), och en relativt omfattande bruksanvisning (s. 108–154). Själva ordlistan omfattar s. 155–1833, dvs. 1679 sidor i tre tätttryckta spalter. Trots sitt fysiska omfång och sin tyngd är ordboken tämligen bekväm att handskas med. Också layouten är lyckad och texten överskådlig och lättläst. Detta gäller också själva lexikon delen som är angenämt lättläst trots att typstorleken är liten.

Ordboken uppges omfatta ungefär 105 000 uppslagsord, drygt 86 000 exempel samt ca 9 000 idiom och ordspråk (s. 9). Som bas för

uppslagsorden valdes till en början *Norstedts tyska ordbok* och *Norstedts tysk-svenska ordbok*. Senare utgjorde framför allt *Duden. Das Große Wörterbuch der deutschen Sprache in zehn Bänden* och *Duden. Deutsches Universalwörterbuch* källor för ordförrådet. Dessa allmänna ordböcker kompletterades med material ur fackordböcker, massmedier och Internet. Uppslagsorden ska sålunda representera modern standardtyska, vardagstyska, olika stilnivåer inom dessa samt ett flertal fackspråk liksom också de olika tyskspråkiga ländernas språkliga särdrag och variation. För att underlätta förståelsen av äldre texter har i någon mån också äldre ordmaterial tagits med.

Ordartiklarna

I fråga om lexikonartiklarnas uppbyggnad har man inte i onödan försökt vara originell, varför den ”normale” ordboksanvändaren mycket sällan torde känna något behov av att söka förklaringar i användaranvisningarna. För att illustrera artiklarna anförs här några exempel börjande med ett relativt enkelt substantiv. Utgångspunkten vid granskandet av lexikonartiklarna är ordbokens primära syfte att vara till hjälp för finskspråkiga studerande, översättare osv. att förstå och översätta tyska texter.

Maximalt utgörs lexikonartiklarna av följande delar: uppslagsordet, uttalsuppgifter, grammatisk information, betydelseangivelser och pragmatiska preciseringar av ordets användning, betydelsevarianter, exempel, fraseologi.

Fähre *f*-n **1** [auto]lautta, lossi ► *jmdn., etw. mit der ~ übersetzen*
kuljettaa *jku, jtak* lautalla/lossilla **2** *kuualus*

Som framgår ovan bör strukturen och förkortningarna för en finskspråkig någorlunda van ordboksanvändare vara förståeliga utan att hon eller han behöver slå upp i förklaringarna. Tecknet ► hör till en grupp tecken som ibland kan göra det nödvändigt att konsultera förklaringsdelen. I detta fall är det fråga om ett tecken som står framför ett uppslagsords första användningsexempel (”edeltää hakusanan ensimmäistä käyttöesimerkkiä”, ”steht vor dem ersten Anwendungsbeispiels eines Stichwortes”, s. 146). Det är naturligtvis en stor skillnad mellan de potentiellt motsvariga orden till *Fähre*, dvs. [auto]lautta (sv. ’stor [bil]färja’), *lossi* (sv. ’landsvägsfärja’) och *kuualus* (’månfarkost’), men för en finskspråkig torde sådana kontexter vara synnerligen sällsynta där det

kan vara svårt att veta vilken motsvarighet som är relevant. För en tyskspråkig kan däremot svårigheter uppstå.

I många fall finns det inte någon potentiell, tydlig motsvarighet i finskan varför betydelse och användningsvillkor måste specificeras närmare som t.ex. vid *Fahrerei*:

Fahre'rei *f-en* usein halv jatkuva ajaminen, ajelu

Motsvarigheterna till *Fahrerei* är sålunda *ajaminen*, *ajelu*, men med kompletteringen i mindre stiltyp ”usein halv jatkuva”, dvs. att det i allmänhet rör sig om ett ständigt körande i negativ mening.

Ett något mera komplicerat lexem är *Pfanne*:

Pfanne *f-n* 1 paistinpannu ► *sich* *dat ein paar Eier in die* ~ *hauen*
ark pyöräyttää pannussa itselleen pari munaa 2 rak kattotiili 3 anat
nivelkuoppa 4 maant painanne 5 alusastia
■ *etw. auf der* ~ *haben* ark jllk on jk/jtak takataskussa[an]; *jmdn in die* ~ *hauen* ark panna/pistää jku matalaksi, tehdä selvää jksta¹

Några mindre relevanta betydelsevarianter som anges i t.ex. den enspråkiga *Duden. Deutsches Universalwörterbuch* har inte uppförts. Man kan notera angivelser av användningsvillkor som stilnivå, dvs. *ark* (’vardagligt’), och fackområde, dvs. *rak*, *anat*, *maant* (’byggnadsbranschen’, ’anatomi’, ’geografisk’). Också regionalismer och dialektala uttryck anges på samma sätt. Tecknet ■ står framför det första idiomet i fraseologiavdelningen i lexikonartikeln, medan ● står framför ordspråk i samma avdelning. Fraseologierna är synnerligen systematiskt behandlade, viket inte förvånar den som känner till huvudredaktörens forskningsintressen. Sålunda bestäms uppslagsordet för idiomet och ordspråken strikt hierarkiskt utgående från ordklassen. Högst i hierarkin står det första substantivet, men om det inte finns något substantiv i det fraseologiska uttrycket gäller den hierarkiska ordningen första adjektiv – adverb – räkneord – verb – interjektion – pronomen – konjunktion. De fraseologiska uttrycken är alltså lemmatiserade endast en gång. Det är uppenbart att detta underlättar sökandet för en van och systematisk ordboksanvändare. Kännetecknande för ordboken är överhuvudtaget den

¹ *paistinpannu* ’stekpanna’, *pyöräyttää pannussa itselleen pari munaa* ’fixa ett par ägg åt sig i pannan’, *kattotiili* ’taktegel’, *nivelkuoppa* ’ledskål’, *painanne* ’sänka’, ’svacka’, ’[stick]bäcken’, *jllk on jk/jtak takataskussa[an]*, ’ngn har ngt i bakfickan’, *panna/pistää jku matalaksi, tehdä selvää jksta*, ’racka ner på ngn’.

strikt systematiken vid struktureringen av ordboksartiklarna. De allmänna principerna för detta beskrivs på s. 123–126.

I motsats till tidigare tysk-finska ordböcker behandlas verbens, adjektivens och substantivens valens och den därmed förknippade rektionen explicit utgående från valensteorin. Valensbegreppet beskrivs på ett enkelt men belysande sätt för var och en av dessa tre ordklasser i den inledande grammatikdelen. De valensbärande elementen inverkar genom sin valens starkt på den struktur de utgör en del av. Vidare finns ett tydligt samband mellan valensen hos ett lexem och dess betydelse, t.ex. om det uttrycker en enkel predikation, [*Hon*] *sover*, en tvåställig relation, [*Hon*] *ser* [*honom*], eller en treställig relation, [*Hon*] *ger* [*honom*] [*en kyss*]. (Fyllnadsled, dvs. genom verbet valensbundna element, anges i denna recension med hakparenteser.) I en del fall kan ett fyllnadsled vara obligatoriskt såsom objektet vid *betrakta*, varför satsen **Han betraktar* är ogrammatisk, medan objektet vid *läsa* är fakultativt, jfr *Han läser boken* och *Han läser*. I ordboken anges inte fakultativitet explicit, vilket dels kan motiveras av att gränsdragningen mellan fakultativa och obligatoriska fyllnadsled ofta kan vara problematisk, dels av att ordboken primärt är tänkt att tjäna som receptionsordbok. Av det sagda framgår dock att en korrekt valensbeskrivning av valensbärande lexem är viktig, inte minst i fråga om verben, eftersom deras valens präglar hela satsens grundstruktur.

I detta sammanhang är det intressant att fråga sig vad som egentligen är en ”korrekt valensbeskrivning”. Inom den teoretiska ”valensteorin”, som inte är någon enhetlig teori, är man i många fall oenig om hur man ska definiera vad som är valensbundet och vad som inte är det, medan den praktiska lexikografin behöver ett verktyg för att konsekvent och enligt enhanda principer kunna bestämma vad som bör betraktas som fyllnadsled och därmed beskrivas i ordboken. Utgående från att ordboksartikeln bör ge användaren en uppfattning om lexemens betydelse och användning förefaller det naturligtast att ”maximalistiskt” utgå från att vad som eventuellt kan vara fyllnadsled också är det, eftersom en mera minimalistisk utgångspunkt möjligen inte beaktar alla för ordboksanvändarens behov relevanta möjligheter.

Den modernaste och inte minst för lexikografer mest praktiskt användbara rena valensordboken är utan tvekan verbvalensordboken *VALBU – Valenzwörterbuch deutscher Verben*. I *VALBU* utgår beskrivningarna från en maximalistisk ståndpunkt. Fördelen är synnerligen fylliga och informativa beskrivningar, nackdelen är att man lätt erhåller en synnerligen stark polysemi. Så anges t.ex. för verbet *bekommen* hela 19 olika betydelsevarianter, vilket naturligtvis har inverkan på ord-

bokens omfång. Nu är beskrivningarna i WSOYs ordbok inte på samma sätt indelade i rena betydelsevarianter som i det enspråkigt tyska VALBU, men generöst räknat rör det sig om sju varianter för *bekommen*. Inte heller grafiskt är ordböckerna helt jämförbara, men någonting säger det om skillnaden i omfattning att beskrivningen av *bekommen* i WSOY upptar en knapp spalt, medan den i VALBU upptar 8,5 spalter.

Vid valensbeskrivningen av valensbärande lexem blir den i princip synnerligen viktiga frågan om skillnaden mellan kontextuell och lexikalisk betydelse särskilt tydlig. Också om en ordbok varken kan eller ska vara en spegelbild av det mentala lexikonet måste det naturligtvis finnas ett samband dem emellan. Ett ord kan i olika kontexter erhålla de mest skiftande betydelsenyanser, men uppgiften för en ordbok är att åskådliggöra den eller de centrala betydelse som utgör basen för möjliga kontextuella betydelser. Som exempel anförs här artikeln för verbet *kaufen*, där endast fraseologidelen utelämnats (efter ■).

kaufen v 1 ostaa ► *jmdm. etw.* ~ ostaa jklle jtak; *sich* dat *etw.* ~ ostaa itselleen jtak; *etw. auf Raten* ~ ostaa jotakin osamaksulla; *etw. aus zweiter Hand* ~ ostaa jtak toiselta omistajalta; *etw. billig* ~ ostaa jtak halvalla 2 tehdä ostoksia, asioida ► *in diesem Laden* ~ *wir nicht mehr* tässä likkeessä emme enää asioi 3 ostaa, lahjoa ► *einen Beamten* ~ lahjoa virkamies²
 ■ [---]

För *kaufen* anges *ostaa* (sv. 'köpa'), som första betydelsemotsvarighet och genom *jmdm.*, *etw.* och *sich* dat *etw.* anges att *kaufen* genom sin valens förutom subjektet också binder ett ackusativobjekt och ett dativobjekt, vilket senare även kan vara reflexivt. Av beskrivningen framkommer emellertid inte att dativobjektet är fakultativt. Genom *etw. aus zweiter Hand* och *etw. billig* anges alternativa fyllnadsled vid sidan av subjektet, men huruvida dessa verkligen ska betraktas som "egentliga" fyllnadsled är inte oomstritt inom valensteorin, men det är helt uppenbart att de är nära förknippade med verbet och därmed bör uppföras i lexikonartikeln.

² *ostaa* 'köpa', *tehdä ostoksia, asioida* 'handla, uträtta ärenden', *ostaa, lahjoa* 'köpa, muta'; *ostaa jklle jtak*, 'köpa ngn ngt', *ostaa itselleen jtak*, 'köpa sig själv ngt', *ostaa jotakin osamaksulla*, 'köpa ngt på avbetalning', *ostaa jtak toiselta omistajalta*, 'köpa ngt i andra hand', *tässä likkeessä emme enää asioi*, 'i denna affär handlar vi inte mera', *lahjoa virkamies*, 'muta en tjänsteman'.

Intressanta i fråga om relationen lexikalisk och kontextuell betydelse är betydelsevarianterna **2** och **3** i förhållande till **1**. Det är tämligen tydligt att **1** 'ostaa' (sv. 'köpa') utgör den centrala, lexikaliska betydelsen hos *kaufen*, varför den också anförs först. Frågan gäller då om betydelseerna **2** och **3** verkligen är två ytterligare *lexikaliska* betydelser eller om de är mer eller mindre frekventa *kontext*-betydelser. Utgående från att ordboken i första hand är avsedd att hjälpa en finskspråkig användare att förstå tyska texter måste man fråga sig om inte betydelseerna **2** och **3** i de angivna typerna av kontext kan härledas ur betydelse **1**. Kan alltså *ostaa* i en kontext som *in diesem Laden ~ wir nicht mehr* tolkas som 'tehdä ostoksia, asioida' (sv. 'handla') och i kontexter som *einen Beamten ~* förstås som 'lahjoa' (sv. 'muta'). Det förefaller vara tämligen entydigt att man, om man känner till betydelsen **1** för *kaufen* tämligen lätt i kontext, i synnerhet i en reell, större kontext, kan härleda betydelseerna **2** och **3**, vilka sålunda kunde betraktas som (i sig viktiga) kontextbetydelser. I t.ex. ett ficklexikon kunde man sålunda gärna utelämna dessa. I WSOY har de dock sin plats framför allt därför att ordboken också är avsedd att kunna vara till nytta vid produktion av tyska texter och det därför är viktigt att ange att *kaufen* också kan användas i kontexter som **2** och **3**. Detta gäller oberoende av om de betraktas som i strikt mening valensbundna eller inte.

Det är ordbokens konsekventa, klart uppbyggda och vetenskapligt underbyggda struktur som framkallar och överhuvudtaget möjliggör "metalexikografiska" tankar som dessa.

Slutomdöme

Publiceringen av ordboken *Saksa-suomi-suursanakirja/Großwörterbuch Deutsch-Finnisch* är en viktig och efterlängtd tilldragelse för alla som i Finland på något sätt har att göra med det tyska språket. Ordboken torde inte heller göra någon besviken. Vid utformandet av ordboken har man naturligtvis använt tidigare ordböcker av olika slag och erfarenheterna av dessa som utgångspunkt, men man har inte försökt avvika från gammal ordbokstradition för avvikandets skull utan i stället valt att utveckla denna där det varit befogat. Som användare känner man sig därför genast hemma och kan omedelbart ta ordboken i bruk utan att först läsa den mångsidiga och instruktiva inledningen. Det har varit en ambition hos författarna att ordbokens ska vara baserad på gediget vetenskapligt, lexikografiskt kunnande. Detta ger sig framför allt till känna i de logiskt, konsekvent och överskådligt strukturerade ordboksartiklarna, samt i att

man konsekvent hållit huvudmålet för ögonen, att framställa en ordbok som möjliggör för finskspråkiga att förstå och översätta tyska texter till finska. Som recensent av en ordbok söker man gärna fel och lapsusar i ordboksartiklarna, men efter ett antal stickprov från olika delar av ordboken kan man fastställa att den är redigerad med sådan akribi att det känns meningslöst att fortsätta.

Fram för allt den noggrannhet, den konsekvens och den tydlighet i struktureringen på alla plan som ordboksarbetet utförts med gör att ordboken kan tjäna som förebild för framtida ordboksarbete.

Litteraturförteckning

- Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in zehn Bänden* 1999. Red. Dudenredaktion. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag.
- Duden. Deutsches Universalwörterbuch* 2001. Red. Dudenredaktion. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag.
- Godenhjelm, Bernhard Fredrik 1873. *Saksalais -suomalainen sanakirja. Deutsch-Finnisches Wörterbuch*. Helsingfors: Frenckell.
- Hirvensalo, Lauri 1966. *Saksalais-suomalainen sanakirja. Deutsch-Finnisches Wörterbuch*. (2 uppl.) Borgå/Helsingfors: WSOY.
- Norstedts tyska ordbok. Tysk-svensk. Svensk-tysk* 1998. Red. Irmgard Lindestam. Stockholm: Norstedts.
- Norstedts tysk-svenska ordbok* 1994. Red. Irmgard Lindestam och Matthias Thiel. Stockholm: Norstedts.
- Rankka, A. Wilhelm/Renkonen (Streng), Walter O. 1918. *Saksalais-suomalainen sanakirja. Deutsch-Finnisches Wörterbuch*. Borgå.
- VALBU – Valenzwörterbuch deutscher Verben* 2004. Red. Schumacher, Helmut/Kubczak, Jacqueline/ Schmidt, Renate/de Ruiten, Vera 2004: (= Studien zur deutschen Sprache, Band 31). Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Henrik Nikula
 Prof. em.
 Åbo universitet
 Institutionen för ryska, svenska och tyska
 FI-20014 Åbo universitet
 hennik@utu.fi